

*

'כי יצר לב האדם רע מנעוריו' –

'פירוש, על דרך אמרם ז"ל במסכת בבא קמא שור האצטדין שנגח פטור, דכתיב כי יגח ולא שיגחוהו. והן האדם מנעוריו קודם שיבחין למאוס ברע ולבחור בטוב, יקדמנו הרע משננער ממעי אמו, והרע מדריכו בבחינתו, והיה כי יגדל כבר הטביע בו הרע, כמו שהטביעו הנגיחה בשור האצטדין. וטעם זה יועיל לבל דנו בהכרת אבל על כל פנים ענוש יענש על אשר איננו שומע בקול האלקים. וישתנה משור המתלמד כי הוא מותר האדם מן הבהמה למאוס ברע בהכירו ולבחור בטוב. והועיל טענת ר'ע מנעוריו' שלא יתבעס ה' עליו כל כך שנראה שהפליא לעשות, כי יש לו סיבה להרשיע לצד לימודו מנעוריו' (אור החיים נח תכא).

דף מ

'אפוטרופוסים – משלמין מן העלייה ואין משלמין כופר'. נקט 'משלמין מן העלייה' ולא 'משלמין נזיקין' – לומר שבמועד מדובר ולא בתם (שיטה). וסבר האי תנא כסומכוס שאין מעמידים אפוטרופוס לתם לגבות מגופו).

יל"ע כיון דכופרא כפרה שמה אין צריך לשלם ממיטב כבשאר נזיקין, הגם דכתיבא ביה 'נתינה'. ואם נחדש כן י"ל שלכך הנגיד התנא 'מן העלייה' ו'כופר' – לימדנו בזה שכופר אינו משלם מהמעולה שבנכסיו. ואולם בתוס' (ה. ד"ה למעוטי. וכ"ה ברשב"א במהדורות המתוקנות) נראה שנקטו כדבר פשוט שהכופר משתלם ממיטב.

'אפוטרופוסים – משלמין מן העלייה ואין משלמין כופר. מאן תנא כופרא כפרה, ויתמי לאו בני כפרה נינהו...' אף על פי שהיה אוי לחייב את האפוטרופוס בכופר ולא את היתומים שהרי הוא הפושע בשמירת השור – לא חייבוהו חכמים, דאם כן מימנעי ולא עבדי. והחשיבו כאילו הותנה מראש שאינו מקבל עליו שמירה לענין זה.

ולא אמרו שישלם האפוטרופוס עתה ולכשיגדלו היתומים ישלמו לאפוטרופוס, כמו שאמרו כן לענין נזיקין – שהרי היתומים אינם שייכים בכופר כלל (עפ"י הרא"ה; ים של שלמה; מנחת שלמה צ סד"ה עוד). ועוד, בנזיקין הוצרכו חכמים להכניס את נכסי היתומים בשעבוד להפרע מהם – מפני תיקון העולם, אבל בכופר שאין סיבת חיובו לתיקון העולם אלא לכפרה, אין מקום לחייבם. וגם את האפוטרופוס הוצרכו לפטור דא"כ מימנעי ולא עבדי כאמור (עפ"י בית מאיר).

א. לכאורה נראה שזה שפטרו את האפוטרופוס אינו מכח 'הפקר בית דין – הפקר' אבל מדאורייתא חייב, אלא שמעיקרא תקנו לו שאינו נכנס בשמירה ואחריות לענין זה. ואף לצאת ידי שמים נראה שאינו צריך. שאם לא נאמר כן, אפשר עדיין שיימנעו מלהימנות אפוטרופוס, להיות אחראים בדיני שמים על הריגת השור. אולם בשו"ת אג"מ חו"מ ח"א יב אין נראה כן. ע"ש.

ב. אעפ"י שהיתומים לא פשעו כלום אלא האפוטרופוס – צריכים אנו לסברת 'יתמי לאו בני כפרה', כי סוף סוף שורם לא היה שמור והזיק, וכמו שנתבאר לעיל ב:

'כופרא – כפרה... כופרא – ממונא'. ודאי גם האומר כופרא ממונא אינו חולק על כך שמגיע לבעליו עונש מיתה בידי שמים ככתוב, והתשלום שחייבתו תורה הוא 'פדיון נפשו'. אלא שמוכח ומבואר מכמה

מקומות שהתורה החליפה את עיקר דינו ועונשו, שלא יהא במיתה אלא בתשלומין. ואם כן השאלה היא בגדרם של אותם תשלומין; האם עשאתם תורה לגמרי כחייב ממון, או ענינם כענין הקרבנות מאחר וסוף סוף הם באים תמורת מיתה (עפ"י מנחת שלמה צ. והאריך בראיות רבות שעונש מיתה מוחלף מעיקרו בתשלומי כופר, דהכי קים להו לר"ל. אכן בסוף הסימן הקשה מכמה מקומות על יסוד זה, ונשאר ב'צריך עיון').

'שור של שני שותפין כיצד משלמין כופר, משלם האי כופר והאי כופר, כופר אחד אמר רחמנא... האי חצי כופר והאי חצי כופר, כופר שלם אמר רחמנא...'. ממשמעות לשון הגמרא דייקן המפרשים (ע' מגיד משנה י, מהרשב"א; חזון איש יד, ח) שודאי משלמים כופר, והשאלה היא רק כיצד משלמים, האם משלם כל אחד כופר שלם או חצי. (אולם בספר ההשלמה לא משמע כן. וע"ע באילת השחר). עוד כתבו ראשונים שהשאלה היא רק למאן דאמר 'כופרא - כפרה', אבל לאומר 'ממונא' הרי זה ככל חיובי ממון ששניהם ביחד משתתפים בתשלום אחד.

ויש שכתבו שהשאלה היא רק לדעת הסובר כופר דמי ניזק, אבל אם דמי מזיק - משלמים שני השותפין כדמי שניהם, ואין זה 'שנים' אלא גידונים כמזיק אחד גדול (ע' אמת ליעקב לגר"י קמינצקי. וכיוון בדבריו אלו לדברי האור-החיים משפטים כא, ל ועוד).

ומסתבר שלדעת האומר 'דמי מזיק' משלם כל אחד כפי דמיו, פדיון נפשו, ואין אומרים הואיל ושותפותם בשור שוה יחלקו בשוה מסך דמי שניהם. ואם אי אתה אומר כן הלא עדיין ספק הגמרא שייך גם לאומר 'דמי מזיק', שהרי לפי הצד 'כופר שלם ולא חצי' לא ניתן לחייב כל אחד בחצי כופר מהסך הכולל.

'חייבי כופרין מאי, כיון דכפרה הוא, כחטאת ואשם דמי, מחמר חמיר עילויה ולא בעי משכוניה, או דלמא... ובעי משכוניה. אמר ליה: שבקן, אסתגר בקיימתא'. להלכה נחלקו הראשונים ז"ל; הרמב"ם פסק (נזקי ממון יד) שממשכנים, והריטב"א (מכות ב:) כתב שמספק אין ממשכנים אותו. וכן כתב שם הרמב"ן שחייב כופר הוא כקרבנות, ענין שבינו לבין השמים ואינו חייב כלפי חברו, ואין כופין עליו (וכן פסק הרי"א"ז כאן). וכן כתב בפירושו התורה (משפטים), שלכן כתיב 'אם כפר יושת' - לפי שאין כופין או ממשכנין עליו (והאריך בדבריו אלו בכלי חמדה שם).

[בבבאור דעת הרמב"ם, המ"מ כתב [עפ"י התוס' והרשב"א] שהרמב"ם מדבר על מישכון ב"ד, ולא נסתפקו בגמרא אלא ביורשים אבל ב"ד ודאי ממשכנים. ומהרש"ל ולחם משנה כתבו שספק כפרה נידון לחומרא. וי"ל שהרמב"ם מפרש שהספק הוא על בית דין [וכן נראה במאירי] והרי זה כספק איסורין; האם מוטל על בית דין חייב כפיה על זה. ופסק לחומרא ככלל ספק דאורייתא. וכיו"ב להלן בבעיא דשותפין פסק הרמב"ם לחומרא שכל אחד משלם כופר. וע"ע במובא ביוסף דעת מכות ב:]. ע"ע במובא בערכין כא לענין מישכון בכופר ובקרבת.

'לימא ליה תורא שאילי אריא לא שאילי'. יש לפרש הטענה בשני אופנים: האחד, אילו היה תם לא היה נוגח. לפרוש זה אם אכן ארע דבר שאינו נובע מחמת טעותו - יתחייב השואל (כן כתבו מהנה אפרים שומרים יג; שער המשפט רצא, א).

או יש לפרש שקבלת שמירתו מעיקרא בטעות היתה ופטור הוא מכל חיובי שומר (כן פרש מהרי"ק קנה. והוציא מכאן הלכה לכיוצא בזה, שבמקום טעות נפטר לגמרי מחיובי 'שומר'. והביאו הרמ"א חו"מ רצא, ד. וכן הוכיח באור שמח הל' נזקי ממון ד, יא).

(ע"ב) 'אם תם הוה מודינא ומפטריןא'. להלן (עה) נחלקן אמוראים על המודה בקנס ולא חייב עצמו בכלום, האם נפטר בהודאתו אם לא, ודעת רבי יוחנן ורב המנונא [וכן הלכה] שאין הודאה פוטרת אלא אם חייב עצמו בהודאתו, כגון שהודה שגנב ובכך חייב את עצמו בתשלומי קרן. ולכאורה צריך לומר שסוגייתנו נוקטת כדעה החולקת, שהרי בהודאת נגיחה של שור תם אינו מחייב עצמו בכלום, ואין זו הודאה הפוטרת [פוטרת] דוקא, אך גם אי אפשר לחייבו על סמך הודאתו, אלא שאם יבואו עתה עדים – יחייבוהו].

אולם יש לחלק בין 'פלגא נוקא קנסא' לשאר קנסות, שיש אומרים שאף כי לא מועילה תפיסה בקנס, בחצי נזק של תם – מועילה תפיסה, ולכן אפשר שנקרא מחייב עצמו בהודאתו שהרי אילו הניזק יתפוס על סמך הודאתו של זה – לא נוציא מידו (עפ"י שער המלך עבדים ה, טז ד"ה וליישב. וע' גם נחלת יצחק עב, ז בהגהה). או שמחייב עצמו בכך שיעשה מועד על פיו אם יגח שתי נגיחות (עפ"י נודע ביהודה תנינא אה"ע כג ועוד. אך אין הדבר מוסכם אם השור נעשה מועד עפ"י הבעלים).

שיטת הראב"ד (מובא ברשב"א לעיל לג. וע' לעיל לה: ובסיכומים לדף טו) שבחצי נזק של שור תם, בניגוד לשאר קנסות, אינו נפטר בהודאתו. והקשו עליו מסוגייתנו (וע' בקצות החושן א סק"ח). יש מי שכתב שלא אמר הראב"ד אלא אליבא דרבי עקיבא, שהניזק נעשה שותף בשור, אבל לר' ישמעאל הרי זה כשאר קנסות, וכבר כתבו הראשונים כאן שהמשא-ומתן בסוגיא הוא רק אליבא דר' ישמעאל, ומובן אם כן ששאלו שייפטר בהודאתו (חדושי הגר"ד בעניני ח"א נ,ה. ע"ע במצוין בסיכומים לעיל טו).

הקשו חכמי הדור האחרון: כיצד תועיל הודאת השואל לפטרו הלא החיוב לשלם הוא מגופו של השור, והרי השור אינו שלו אלא של בעליו, וא"כ לכאורה חיובו של השואל אינו אלא כלפי הבעלים ולא כלפי הניזק?

יש מפרשים שהכוונה שהיה אומר לבעלים שיודה הוא, והיו שניהם נפטרים (חזון איש ב"ק ז, ט). ויש אומרים שאכן קושיית הגמרא אליבא דר' ישמעאל בלבד שיכול לסלקו בזווי, וכיון שהשואל חייב בדמים, הרי זה 'מרשיע את עצמו' (אור שמח נזקי ממון ד, ח).

וע"ע דרכים עמוקות בחדושי הגר"ח הלוי הל' נזקי ממון ד, ד; שעורי הגר"ש שקאפ לג, ד ובשערי ישר ז, כב. וע"ע בחדושי הגר"ט ('השלם') ב"ק קטו.

'אי תם הוה מעריקנא ליה לאגמא'. כבר תמהו בתוספות איזו טענה היא זו שהיה בכחו לגזול. ופירשו שבטענות אפשריות הללו היה יכול להתפשר עמו. וכתב המהרש"ל כי חלילה להוציא מדברי התוספות שמותר לו לאדם לטעון טענות עוולה לחברו כדי שיאות הלה להתפשר עמו, אלא כאן שונה שיש לו לשואל תרעומת על המשאיל מפני שלא ידע שהוא מועד ולא נזהר בשמירתו כל הצורך, הגם שהכיר בו שהשור נגחן. וכיון שכן, אי אפשר למחות בו בטענה זו, באופן שאילו היה עושה מה שאומר היו מועילים מעשיו, כגון הברחה לאגם. 'ואפילו הכי ירא שמים יזהר'.

ובשו"ת שבט הלוי (ח"ד קפו) תמה על סברתו, לו יהא שיש כאן תרעומת, וכי משום זה מותר להפסיד את חברו בצורה כזו? והעיר שם על השמטת הפוסקים והשו"ע חידוש זה של המהרש"ל. ע"ש. אמנם גם מהרש"ל לא אמר שמותר לו לעשות אותם תחבולות, רק שמ"מ יש לו טענה לומר בידי היה לעשותם ועי"כ הייתי מתפשר [אלא שאילו לא התרעומת, לא היה לב"ד לקבל טענה כזו, שאין לנו להחזיק את ידיו בטענה שהיה יכול לעשות דבר האסור].

אך צ"ע בכל עיקר הגידון להוכיח מהתוס', הלא נראה פשוט בכוננתם שעל אף שאסור לעשות כן, אך כיון שמכל מקום יש לו טענה כזו שהיה עושה, וגם אינו גזל ממש [שאם כן יטען הלא כנגדו, רשאי אני שלא לקבל דבריך לומר הייתי גזול – ע' ברא"ש בשטמ"ק, וזו כוונת קושית התוספות], א"כ הרי חוזרת כאן טענת שמירה בטעות, שאפשר שלא היה מוכן לקבל עליו מועד אלא תם מחמת הפשרה שהיה בידו לעשות, ואף כי אסור הוא, שמא בכל זאת היה עושה כן. וסו"ס קבלה בטעות יש כאן.

ונימא ליה אי אהדרתיה ניהליה (נשצ"ל 'ניהלי') הוה מעריקנא ליה לאגמא? – משום דאמר ליה סוף סוף לאו מעלייה הוה משתלמי...! המקשה בקושינו סמך על המשך הדברים: **היכא דלית ליה נכסי מאי איכא למימר**, ואין זו קושיא נפרדת אלא באור הקושיא הקודמת (שיטה. וכן פרש רבנו פרץ בקושית הגמרא לעיל 'ולימא ליה תם שאילי מועד לא שאילי'. והראב"ד שם פירש באופן אחר).

'הוה מעריקנא ליה לאגמא' – ושם אשחטנו ואביאנו בצנעה ואוכלנו (ראב"ד).

'כגון דאקדים בי דינא ותפסיה'. מתרץ בזה גם הקושיא הראשונה; כיון שתפסו בית דין את השור על פי עדים, שוב אי אפשר לו להודות ולהפטר (עפ"י המאירי ועוד. וע' בקצות החושן א סק"ה). ולכן נקטו 'בי דינא' ולא אמרו שתפסו הניזוק – כי אמנם טענת 'מעריקנא' סרה במקרה זה אך יכול היה עדיין להודות ולהפטר מאחר ואין כאן 'הרשעת בית דין' (תורת חיים). ואולם הרא"ה גרס שבעל דין תפסו, ונקט להפך; אילו ב"ד היו תופסים, היה יכול להודות ולהיפטר [נוקט שבתפיסת ב"ד לא קרינן ביה 'אשר ירשיעו'], ועתה שהניזוק תפסו שוב אין הלה נפטר בהודאתו. [זהו חידוש, שמועילה תפיסה בקנס לענין שלא יפטר הלה בהודאתו (עראב"ד ורמב"ן לעיל טו). ושם דוקא בשור תם קאמר].

'נימא ליה אתפסתיה לתוראי בידא מאן דלא מצינא דאשתעווי דינא בהדיה'. התוס' פירשו שהיה לו לחוש שמא היה מועד. ובתורת חיים תמה על כך, ופירש שהואיל והשואל חייב באונסין כגון בלסטם מזוין שנטלו, הלכך כל שלא החזירו לידי המשאיל חייב, הגם שאינו פושע כלל בתפיסה זו.

'לאו כל כמינך דמייעדת ליה לתוראי' – לדונו כמועד כשחוזר לרשותי, לפי שאתה לא שמרת עליו יפה בעודו ברשותך [אך לא מטעם שאין כאן העדאה בבעלים, כי השואל לא גרע מאפוטרופוס שמעידים בפניו] (עפ"י רשב"א ורא"ה).

'דכל מקום שהולך שם בעליו עליו' – וההעדאות שהעידו אצל בעליו לא נתבטלו, אבל סיפא שהעידו בשואל – אותן ההעדאות נתבטלו, ולגבי משאיל לא נתייעד לעולם (ר"א מגרמישא בשיטמ"ק).

*

'מה להלן בדניזק אף כאן בדניזק'.

המלה 'להלן' משמעותה בלשון חכמים: 'שם', 'במקום אחר' [והוא לשון 'הלאה' בלשון הקדש, שגם שם משמעו כן, כמו 'ויאמרו גש הלאה' – סור למקום אחר]. ולא 'לפנינו' (= 'לקמן'). כמו כאן, לומדים מ'שיתה' האמורה קודם לכן 'שיתה' האמורה כאן.

וכן בפסחים צו. ראש השנה ה: סוכה כז. חגיגה יא. יבמות כד. כתובות לח. ועוד – בכל אלו השתמשו ב'להלן' על דבר הנאמר קודם לכן ולא אחרי כן (כשימוש המקובל כיום).

דף מא

'וכי מאחר דמתם קטלינן ליה, מועד היכי משכחת לה... כגון שהוזמו זוממי זוממין'. ואם תאמר, אף בלא הזמה אתה מוצא כגון שבאו שלש כתות יחד להעיד על השור, ולא הספיקו לגמור דינו עד שנגח נגיחה רביעית.

ויש לומר, הואיל ומיד כשנגמר הדין, בית דין שולחים להביא את השור, ואם נגח עד שלא נטלוהו – בעל השור פטור מנזק שלם שהרי נמצא בבית דין כדי להעיד בפניו, ועדיין לא הוטל עליו לשמרו כמועד, וא"כ אי אתה מוצא שיגח נגיחה רביעית ויתחייב נזק שלם. אבל באופן של הזמה, גם אם נגח בעודו בבית בעליו חייב מאחר וכבר הועד שלש פעמים בעדויות הראשונות (עפ"י תור"פ).

אעפ"י ששור תם מחויב בשמירה, ולחד מ"ד אף שמירה המעולה ממועד, מ"מ מבואר בתור"פ שכל עוד לא היה סיפק לחזור ולשמרו לאחר שהועד אינו חייב נזק שלם, שאין כאן פשיעה של מועדות. [וכמו שצריך העדאה בפני הבעלים דוקא, אעפ"י שגם תם מחויב בשמירה ופושע גמור הוא כשלא שמר]. ומסתבר שהוא הדין אם היה אנוס מלהגיע לשורו ולשמרו. ונראה שזהו הטעם לכך שבהוזמו זוממי זוממין חייב עד שלא יצא מב"ד, הגם שבדין היה לו להאמין למוזימים ולהחזיק שורו כתם – אך בעצם כיון שאף תם צריך שמירה מעולה אין לו שום טענת פטור. ומצד האמת הלא כבר הועד מקודם. ויש אומרים שלא הוצרכו להעמיד כן אלא כדי לקיים שלש העדאות בפני הבעלים, וכמאן דאמר ליעודי גברא, אבל לדעת האומר 'ליעודי תורא', וכן למסקנא שהעמידו כשבעל השור היה נוכח בנגיחות – אין צריך להעמיד בהזמה דוקא אלא שבאו שלש כתי עדים בפעם אחת (עפ"י גליון תוספות בשיטמ"ק).

'במכירין את בעל השור ואין מכירין את השור... איבעי לך נטורי כולי בקרך'. הראב"ד והרשב"א והרי"ד פרשו שבנגיחה הרביעית הוכר שהוא זה שנגח את שלש הנגיחות הקודמות. ואולם בדברי הרמב"ם (נזקי ממון י, ג) מבואר שאין ידוע אם זהו אותו שור, ואפילו הכי חייב בכופר 'הואיל והועדו הבעלים שיש להם בבקרים שור שהרג שלש פעמים, היה להם לשמור כל בהמתם, ומאחר שלא שמרו – משלמין את הכופר'.

ואף על פי שאפשר שאין זה אותו השור שנגח שלש פעמים, וזה שנגח עתה – תם הוא, והרי תם אינו משלם כופר [ומנימוקו של הרמב"ם משמע שאין הטעם משום ההנחה שמן הסתם אותו השור הוא זה שנגח שוב]?

יש לחדש שההעדאה לענין חיוב כופר שונה במהותה מההעדאה לענין תשלום נזיקין, כי הכופר עיקרו חיוב הבעלים (ע' להלן מד: 'כופר – חיוביה דבעלים' וניזקי שור – 'חיוביה דשור') וכיון שהבעלים מותרים, גם אם שור זה אינו מותרה ביחוד – חייבים בכופר, משא"כ בתשלום נזיקין, החיוב שייך לממון עצמו שמוזק שהוא עיקר המחייב, לא פשיעת הבעלים ואשמתם (הגרנ"ט קט).

בזה יישב פסקי הרמב"ם שלענין כופר כתב שמועד לבהמה הוי מועד לאדם, משא"כ גבי נזיקין – שיש לחלק בכל אלו בין חיוב כופר לנזיקין.

אך נראה שסברא זו לבד, התראת הבעלים, אינה מספקת לחיוב כופר, שהרי אם נודע שהשור שנגח עתה הוא תם, הגם שהבעלים לא ידעו זאת, לא שמענו לחייב נזק שלם, ורק כשאין ידוע חייב. וצ"ב.

לתמותו עד שיעידו בו בפני הבעלים. וכן אמר בברייתא יהודה בן נקוסא אמר סומכוס (תלמיד ר"מ). רבי יוסי אומר: הרי הוא בחזקתו. מחלוקתם היא האם הרשות (שנשתנתה כשיצא מידי אפוטרופוס ונכנס לרשות בעלים) משנה (את העדאתו) אם לאו. [רבינא מ]. פירש שבזה נחלקו רבי יהודה ורבי יעקב; רבי יהודה סבר הריהו בחזקתו ורבי יעקב סבר רשות משנה].

רבי מאיר ורבי יוסי הלכה כרבי יוסי, הלכך להלכה רשות אינה משנה (רי"ד ורי"א"ז ואור זרוע ונמוקי יוסף ורש"ל). והמאירי פסק רשות משנה.

והרמב"ם (ו,י) פסק שרשות אפוטרופוס ושומר אינה משנה, אבל נתן השור במתנה או מכרו – משנה. ויש אומרים (מובא במאירי. וכן דעת הרא"ה מ): להפך; באפוטרופוס וכד' הרשות משנה, שאומרים בעליו: לאו כל כמיניה של זה לייעד את שורנו. משא"כ נתן ומכר לאחר אין הרשות משנה (וע' גם ברשב"א מ: שלרוב אין רשות משנה ורק כשהועד בבית שואל, ושמו אף אפוטרופוס, כשהורר לבעליו הוא תם).

ד. שור שהלכו בעליו למדינת הים, משמע בברייתא שדינו כדין שור של חרש שוטה וקטן שמעמידים להם אפוטרופוס (וכן מפורש במאירי ועוד. וע"ע להלן). ותלוי במחלוקת התנאים האם מעמידים אפוטרופוס לתם לגבות מגופו אם לאו (שהואיל ואין להם בעלים גמורים אלא על ידי תקנת בית דין בהעמדת אפוטרופוס – הקלו בו חכמים. תוס').

א. אף בזה האפוטרופוס משלם משלו [לרבי יוסי בר חנינא] עד שיחזרו בעליו (רש"ל).

ב. בלא העמדת אפוטרופוס אין גובים, שאף התם אין מעידים בו לשלם חצי נזק אלא בפני הבעלים (פסקי הרי"ד. וכ"מ ברמב"ם ו,ג. וע' גם בשיטמ"ק מ. בשם הר"מ מסרקסא).

דף מ

פב. שור שהרג אדם; –

א. כיצד שמים תשלומי כופר? האם הם כפרה או ממון?

ב. האם אפוטרופוס משלם את הכופר?

ג. שור של שותפים, כיצד משלמים כופר?

ד. האם ממשכנים על תשלומי כופר?

א. אם כפר יושת עליו, ונתן פדיון נפשו – דמי ניזוק. רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקא אומר: דמי מזויק. ואמר רב פפא: הכל סוברים כופר – כפרה, רק נחלקו אם בניזוק שמים אותו (כ'שיתה' האמורה בדמי ולדות) או במזויק (פדיון נפשו). [סברת רב חסדא בתחילה היתה שיתכן שנחלקו אם כופר כפרה או ממון. ומסתבר שהלכה כרב פפא (רא"ה. ומשמע שגם לפי האמת ישנה דעה שכופרא ממונא. וכ"מ במפרשים ריש מכות. ואולם בתור"פ להלן מג: כתב שלמסקנא לכו"ע כופרא כפרה)].

הלכה כרבים, שכופר – דמי ניזוק (רמב"ם נזיקי ממון י,ד יא,א; רי"ד ורי"א"ז. וכן נקט רש"י (ב:) בפירוש פשט הפסוק).

הראב"ד בחדושו (מב: מג.) צדד שמשלם דמי ניזוק לפי הקצבה האמורה בפרשת ערכים. והרשב"א הקשה על כך מלשון הברייתא.

מבואר בסוגיא שהואיל והכופר כפרה, לכך שור היתומים שנגח – פטורים מלשלם כדלהלן בסמוך. וכן נפקא מינה בשנגח שורו ומת – שאין כפרה לאחר מיתה, כחטאת ואשם. (עפ"י תור"פ; ראשונים מג. ודוקא כשלא עמד בדין, אבל עמד בדין ומת – הורשים חייבים, שנעשה החיוב כמלוה. יש"ש סי' כח).

וכן נפ"מ לענין מחילת הורשים (עפ"י תוס' וראשונים מג. ודוקא קודם שהגיע הכופר לידם, אבל לאחר מכן – ודאי יכולים להתויר. יש"ש סי' כח). ובמנחת חינוך (נא) צדד בדעת הרמב"ם שאף על פי שהכופר כפרה, מועילה מחילתם. ואפשר לפי זה שלדעתו אם מת המזיק – גובים תשלומי הכופר מיורשיו אעפ"י שהכופר כפרה (ע' אילת השחר מג. וע"ע מנחת שלמה סוס"י צ).

וכן נפקא מינה האם נפטר מכופר בהודאתו, למאן דאמר תם משלם חצי כופר ופולגא נוקא קנסא, שאם כופרא כפרה – אינו נפטר. (עפ"י גמרא להלן מא:).

וכן נפקא מינה לעד אחד, שהוא מחייב כפרה אך לא ממון (עפ"י גמרא שם כפי שכתבו הראב"ד הר"ד והרא"ש בשיטמ"ק; תורי"ד מג. וכן פסק ריא"ז, שמשלם כופר על פי עד אחד. אך בתוס' ריש סנהדרין כתבו שצריך לחיוב כופר ב"ד מומחים כבדיני ממונות. וכן שני עדים דוקא. ושםא דבריהם אמורים רק לענין כפיית ב"ד אבל אם בא לצאת ידי שמים חייב עפ"י עד אחד. ע' שער"י ו,ה ט).

נפקותא נוספת: כשאין לו נכסים, האם מחויב לחזר אחר ממון כדי שיתכפר לו (תור"פ; רש"י מג. כבאר הראשונים). וכן בספק, כגון שהרג ספק נפל ספק בן קיימא, שאין מוציאים ממון מספק אבל אם בא לצאת ידי שמים, כיון דקיי"ל כופרא כפרה – חייב (נמוקי יוסף מד).

וכן נפ"מ לענין ההלכה 'מסדרין לבעל חוב' – שאם הוא כפרה נראה שאין מסדרין לו (ראב"ד מג.).

וכן נפ"מ בשור השותפים, כדלקמן. וכן יש נפקותא לענין עונש 'ועשיתם לו כאשר זמם' בעדים זוממין כמבואר ריש מכות.

ב. אפוטרופסים אינם משלמים כופר. ופירשו משום שכופר כפרה ויתומים (וכן חרשים ושונים שאינם בני חיוב. רמב"ם) אינם בני כפרה.

א. מדובר באפוטרופוס שב"ד מעמידים לשמור שור היתומים, אבל כשמינה אביהם אפוטרופוס על ממונו, נראה פשוט שמשלם כופר אם פשע, כשאר שומרין (ים של שלמה).
ב. רש"ל נקט מסברא שהוא הדין בשור שהלכו בעליו למדינת הים, שאינו בר חיובא. (וצ"ע מהיכא תיתי. בשלמא גבי נזיקין כתיב 'הועד בבעליו' כנ"ל אבל לענין כופר מניין).

ג. שאל רב אחא בר יעקב לפני רב נחמן: שור של שני שותפים – כיצד משלמים כופר; ישלמו שתים – 'כופר' אחד אמרה תורה ולא שנים. ישלם כל אחד חצי – 'כופר' שלם אמרה תורה.

א. הרמב"ם (נזקי ממון י,ה) פסק שכל אחד מהשותפים משלם כופר שלם שהרי כל אחד מהם צריך כפרה גמורה. ופירש המגיד-משנה טעמו, כיון שודאי חייבים בכופר [כמשמעות דברי הגמרא], יש להחמיר בספקו משום כפרה, ואינו כספק בתשלומי ממון.

ב. אם סוברים כופרא ממונא – אין ספק שמשלמים כופר אחד בין שניהם, כשאר חיובי ממון (עפ"י ראשונים).

ג. יש אומרים שלדעת האומר כופר דמי מזיק, בודאי משלם כל אחד כפי דמיו ואין זה נחשב 'שנים' (עפ"י אור החיים משפטים; אמת ליעקב ועוד).

שני שוורים של שני אנשים שהרגו אדם – דין מיתתם כדין מיתת אנשים שהרגו אדם, כשהכוהו בזה אחר זה או בבת אחת כדלעיל י (תוס').

ד. עוד שאל רב אחא בר יעקב, האם ממשכנים על תשלומי כופר כשם שממשכנים על חוב ממון, או שמה כיון שהוא כפרה אין ממשכנים עליו כמו חטאות ואשמות. ולא נפשטו הספקות.

התוס' פירשו הספק על יורשי הניזק, האם ממשכנים אותו. וכתב הרשב"א שנראה מדברייהם שפשוט שאם לא רצה לשלם – בית דין מגבים וממשכנים כשאר ניזקין. וכן פירש המגיד-משנה (נוקי ממון י, ד) בדעת הרמב"ם שפסק שממשכנים אותו בעל כרחו. שהכוונה על ב"ד, וזה אינו הספק שבגמרא (אך הרמב"ם סתם כלשון הגמרא ולא הזכיר 'ב"ד'. ועו"ק לפירוש זה למה לא הביא הדין שבגמרא. גם לפי"ז צ"ל ש'משכנים' לאו דוקא אלא אף מגבים מכל נכסיו (וכמוש"כ בשיטמ"ק מר"א מגרמישא), שלא כ'משכנים' האמור בחטאות ואשמות. ולח"מ ורש"ל פירשו שפסק להחמיר בספק. וכן נראה מתוך דברי המאירי).

ובמאירי מבואר שנידון הגמרא הוא על מישכון בית דין, ונקט כפי הצד שממשכנים. והוסיף: 'יראה לי שאין ממשכנין בו אלא בית דין שברושלים, שאין בתי דינין בשאר עיירות נזקקים לכפרה'.

ויש פוסקים מספק שאין ממשכנים (ערמב"ן ורישב"א ריש מכות). וכן נקט ריא"ז, והוסיף שאם משכנוהו יורשי הנהרג – אין מוציאים מידם מפני הספק.

פג. מה דין התשלומין במקרים הבאים?

א. השואל שור בחזקת תם ונמצא מועד, ונגח בבית שומר.

ב. שאל תם והועד בבית שואל והחזירו לבעלים ונגח.

א. שאלו בחזקת תם ונמצא מועד – בעלים משלמים חצי נזק ושואל משלם חצי נזק (עד כדי שווי גופו. תוס' ועוד). והעמיד רב בשהכיר בו שהוא נגחן, שאם לא כן יכול לומר 'שור שאלתי אריה לא שאלתי' (הלכך באופן זה הבעלים חייבים נזק שלם. רמב"ם ד, ח).

עוד העמידו שקדמו בית דין ותפסוהו, אבל בלאו הכי יכול השואל לטעון, אילו היה תם הייתי מודה ונפטר (כמאן דאמר מודה בקנס ואח"כ באו עדים פטור. תוס'), או [למ"ד חצי נזק ממון] מבריוחו לאגם ונפטר (כלומר מתוך אפשרויות אלו שהיו בידי, היה הניזק מתפשר עמי בדבר מועט והיה מוחל לי. תוס' ועוד). אם יש עדים שלא נודעה לו מועדותו עד שיצא לב"ד, אין לו טענות אלו שהרי סבר שהוא תם ואעפ"כ לא הודה ולא הבריה (תוס' וערשב"א).

וכתב מהרש"ל [ופירש בזה דברי הרמב"ם] שאפילו בלא עדים, לאו כל כמיניה לטעון נודע לי מיד אחר הנגיחה שהוא מועד ולכן לא הברחתיו לאגם, מלבד אם יכול לברר דבריו כגון שאומר פלוני אמר לי.

לדברי רבי יוחנן ורבה (בראשונים: רבא), דין זה אמור לפי הדעה שרשות אינה משנה, אבל אם רשות משנה – אין בבית שואל אלא תשלומי חצי נזק. רב פפא אמר: אפילו אם רשות משנה – כאן משלמים נזק שלם, משום שכל מקום שהולך שם בעליו עליו. וכן פסק הרמב"ם (ו, ו ובמ"מ. וע' לעיל).

מבואר בגמרא שאעפ"י שלא החזירו שואל לבעליו אלא התפיסו לב"ד, נפטר בכך ואין יכול בעל השור לטעון, אילולי החזרת לי שורי הייתי מבריחו לאגם ולא היו גובים ממני [כשאין לו נכסים אחרים] – שהשואל, כשם שהוא משועבד לבעלים כך משועבד לנושים בבעליו, מדינא דרבי נתן.

ב. הועד בבית שואל והחזירו לבעלים, בעלים משלמים (מעתה) חצי נזק ושואל פטור מכלום. לדברי רבי יוחנן ורב פפא, זהו רק לפי הדעה שרשות משנה, אבל אם אינה משנה – חייבים נזק שלם. ורבה (רבא) אמר: אפילו רשות אינה משנה אין יכולת לשואל ליעד את השור שאינו שלו. הרמב"ם (ד,ה) פסק כדברי הברייתא. וכן מורים דברי שאר הראשונים. ומהרש"ל נקט להלכה שרשות אינה משנה גם באופן זה ונשאר במועדו.

דפים מ – מא

פד. א. שור האצטדין שהרג אדם, מה דינו?

ב. מה בין שור הרובע והנרבע לשור הנוגח שהרג אדם?

א. שור האצטדין (שהרג אדם) אינו חייב מיתה שנאמר כי יגח – ולא שיגיחוהו (משנה לט.).

א. דוקא בכגון זה שאדם נלחם עמו להורגו, אבל לא שיסוי בעלמא (עפ"י תוס' כד סע"ב). ויש אומרים ששונה שור האצטדין שהוא רגיל הרבה בכך ואין בו דעת ונוגח דרך תרבותו כל זמן שמשסים בו כפי מה שהורגלוהו (רמ"ה, מובא בנמו"י שם. וכן ברבנו יהונתן: 'שהוא מוחזק בכך שכשמשסין אותו בני אדם והוא הולך ומנגח').

ב. הריטב"א צדד ששור האצטדין נפטר רק ממיתה אבל אפשר שחייב בתשלומי נזיקין. והנמו"י (כד): חולק משום שאנוס הוא שאין בו דעת כנ"ל. וכן הביא המאירי שתי דעות בזה. וברמב"ם (ו,ה ובמ"מ) נראה שנקט שאין לו מועדות אלא משלם חצי נזק [וכן הסכים רש"ל]. והראב"ד השיגו.

ולענין כופר, במאירי משמע שפטור אפילו לפי הדעות המחייבים בניזיקין. וכן נקט רש"ל מסברא – קל וחומר ממיתה. ואולם הריא"ז פסק שמשלם כופר.

נחלקו רב ושמואל האם כשר לגבי מזבח (אנוס הוא) או פסול (הרי נעשתה בו עבירה). תניא כוותיה דרב להכשיר.

וכן הלכה (רמב"ם איסור"מ ד,ג).

ב. שור הרובע או הנרבע לאדם, וכן הנוגח אדם וממיתו – דינם בסקילה ופסולים על גבי מזבח (מן הבהמה,

מן הבקר. ויש דורשים מכי משחתם בהם. עתוס; רמב"ם איסור"מ ג,ו).

הרובע מומת ונפסל באונס כברצון [בדומה לנרבעת. רש"י]. ואילו הנוגח באונס – שהגיחוהו אחרים – אינו במיתה, ולענין כשרותו למזבח – מחלוקת, כאמור.

הנוגח משלם את הכופר ואילו הרובע אינו משלם אעפ"י שהיה על ידו איבוד נפש, שביט דין הרגו את הנרבעת (אבי"י). ורבא אמר אפילו כשהרג ברביעה פטור מכופר, כי רק בקרן שכוונתו להזיק יש חיוב כופר.

הרמב"ם (י,ט) פסק שאין הבהמה נסקלת אלא בכונתה להזיק. ולענין כופר בשן ורגל – ע' לעיל כו.